
L'hexàmetre i el díctic elegíac en la poesia catalana

per *Jaume Medina*

I. HISTÒRIA LITERÀRIA

Els precursors

Al *Tractat de la poesia catalana*,¹ que es conserva en una còpia manuscrita del segle XVIII, hom comença a descriure la poesia fent distinció entre la catalana i la llatina. Així, al primer capítol, titulat *De la divisió de la poesia en catalana i llatina*, hi són comparades les maneres de fer poètiques corresponents a cadascuna de les dues llengües assenyalades i hom afirma que és possible de construir en català poemes segons els esquemes mètrics llatins² i, inversament, d'escriure

1. ANÒNIM, *Tractat de la poesia catalana*, manuscrit núm. 47 de la Biblioteca de Catalunya.

2. Per exemple, a les primeres pàgines, fa constar: «La divisió de la Poesia en vulgar y no vulgar, que en estas regions vé á ser lo mateix que en vulgar y llatina, u en lo present que en Llatina y Catalana no es aqui divisió merament material, originada solament de la materia o idioma en que se executan las reglas de la llatina com las de la poesia *vulgar* se poden executar en cualsevol idioma per exemple: la de la Llatina en la Catalana en estos distichs y odas Saphicas a Sta. Magdalena

Epigrama

Sobre la llosa dura del Sant Sepulcre de Christo
llagrimas amargas la Magdalena plora.
Aigua calenta y pura dels ulls distila copiosa.
Proba de las flammias en que lo cor se abrasaba.

poemes en llatí segons les normes dels versos catalans. Versemblantment, altres tractats de poètica anteriors o posteriors a l'esmentat dediquen algun capítol a estudiar aquesta mateixa qüestió. Ara bé, la majoria dels treballs relacionats amb l'estudi dels ritmes clàssics pertanyen al segle xx, i solen coincidir tots a assenyalat Maragall i Riba com a introductors de l'hexàmetre, i Costa i Llobera com a introductor dels metres de la lírica horaciana. De fet, la qüestió dels ritmes clàssics comença a Itàlia durant el segle xv i posteriorment passa a la península Ibèrica. Però en aquests moments ens interessa la seva evolució en la literatura catalana. Joan Franquesa, en una carta *Al Rnt. Dr. D. Joseph Fonts*,³ datada a Barcelona el 19 d'agost de 1925, assenyala que «la fallera de la mètrica llatina es més antiga del que tothom creu. Ja'l poeta Villegas entre'ls castellans n'en-sajá algun exemple», tot fent partir, doncs, els intents catalans de la poesia castellana. És interessant, però, d'assenyalar dos casos més que esmenta Franquesa: «El *Nuevo Sistema musical de la lengua castellana* den Sinibaldo de Mas [*sic*] va fer molta forrolla defensant la teoria que V. condemna. Y els professors de retórica no's descuydaven d'explicar aquella innovació a sos alumnes. Pero en cambi el jovenet Cabanyes, intim amic de'n Sinibaldo, y avuy considerat com el primer poeta de l'època, no s'hi arribá a entusiasmar: trobá, segons diu en una carta *enginyós* el Sistema, si be li devia desagradar la práctica, puix no he vist que l'adoptés en cap de ses poesies.» Pel que fa a aquesta darrera afirmació, jo mateix he comentat en una altra ocasió⁴ com Cabanyes s'esforçava a donar a les traduccions el mateix número de versos que hi havia al poema original, fet que si no demostra del tot que el poeta neoclàssic estigués marcat per l'afany de reproduir exactament el ritme original, almenys sí que ens diu que el volia seguir molt de prop. Ara, en cap cas ni parla de l'hexàmetre ni n'escomet la provatura. En canvi, el cas de Sinibald de Mas ja ens porta a un altre terreny. També Joan Franquesa ens diu: «Lo Sr. Sinibaldo de Mas publicá anys mes tart els tres primers llibres de la Eneida en hexàmetres castellans.» En aquesta versió sí que hi ha un intent d'apropiació del ritme greco-llatí. Però Sinibald de Mas, que segons Menéndez y Pelayo,⁵ «en 1831 [...] remitió a la *Academia Española una Memoria sobre la facilidad de apropiar al idioma castellano toda la versificación de los antiguos poetas griegos y latinos*», fonamenta la seva teoria en la creença que en castellà el joc de la mètrica té com a base la distinció entre les quantitats de les síl·labes. I aquesta forma de construir els hexàmetres ja és discutida pel mateix Menéndez y Pelayo: «*El inventor estaba tan encariñado con su teoría, que sostuvo, conforme a ella, la posibilidad de imitar en castellano todos los metros latinos, y hasta de inventar otros nuevos*

Altra

Cesse lo llanto Madalena bella
 muda lamentos en alegre risa;
 puix quant bellíssim ressuccita Christo
 cessa la causa.

Y las reglas de la vulgar se poden executar en la llatina...»

Els díctics elegíacs de l'*Epigrama* són els dos únics díctics catalans anteriors al segle xx coneguts per mi. I cal remarcar, pel que fa a l'hexàmetre, que s'atenen d'una forma rigorosa a les normes de construcció d'aquest metre que seran elaborades al llarg del nostre segle.

3. J. FRANQUESA, *Al Rnt. Dr. D. Joseph Fonts*, «Gazeta de Vich», núm. 2 (1926), ps. 2-3.

4. J. MEDINA, *Horaci en la literatura catalana*, «Els Marges», núm. 7 (1976), ps. 93-106.

5. M. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Bibliografía hispano-latina clásica*, vol. VIII (Santander 1952), ps. 236 i ss.

sin término; y él mismo inventó muchos, casi todos intolerables, y por última confirmación del sistema tuvo la cachaza de traducir toda la Eneida en una cosa que llamaba hexámetros», forma que era completament impracticable en castellà, com ho fóra també en català.

Joan Franquesa, que va anomenant en l'article esmentat, segons diu, «llibres que no he llegit ni menos fullejat may, y cayguts en tal oblit que costaria trobarlos. Només els coneix de referència o'ls he vist citats en algun altre llibre», ens deixa constància, també, de passada, que «En Pau Alcover, que morí jove com molts altres ingenis del primer romanticisme català, també escribia hexámetros y la seva tesis doctoral [*sic*] versá sobre la manera de elaborarlos». Sigui com sigui, però, no posseeixo cap altra notícia d'aquest autor.

També Octavi Saltor, en un comentari a l'obra de mossèn Joan M. Feixas,⁶ dóna notícies d'un autor del segle passat, constructor de ritmes clàssics: «És curiós el procés d'acostament i adaptació als clàssics, en forma versificada, a través de la nostra literatura. Després de Cabanyes, coneixem, per deferència d'uns amics vigatans, les temptatives de J. Duran i Espanya, que pròximament veuran la llum a la ciutat d'Ausona: sorprèn que ja en 1884, i seguint les petjades de l'illustre vilanoví, hi hagués qui espontàniament, a títol d'assaig juvenívol, recolzés en recursos rítmics, prescindint de la rima, les seves creacions; l'obra de Duran i Espanya, baldament seleccionada, no pot oferir avui sinó un interès històric, però té moments de positiu interès documental, àdhuc líric.» De fet, a l'obra alludida, s'hi contenen només alguns poemes d'inspiració clàssica, i no n'hi ha cap d'escrit en hexámetros.⁷

Però els intents més clars d'apropiació dels ritmes clàssics, a Catalunya i en català, no comencen definitivament fins el nostre segle. El primer autor que se n'apoderà conscientment és Costa i Llobera, el qual, l'any 1906, publica les *Horacianes*. Ara, el seu intent només va adreçat als metres lírics. Fa constar al pròleg el seu interès pel manlleu: «Però no està de més que qualcun intenti la introducció de formes nobles i gentils aquí no usades, majorment ara que s'introdueix tota mena de versificació, fins la més amorfa. Me sembla que no és malsà ni inútil per a l'idioma exercitar-lo dins la clàssica palestra al joc de les antigues estrofes. Amb tal gimnàsia pot cobrar agilitat i vigor, com n'adquirien els joves de Grècia exercitant-se dòcils contra les dificultats i preparant-se així a guanyar les corones i palmes de les festes olímpiques.» I no deixa d'explicar, tampoc, en què es fonamenta aquesta imitació: «En quant al mecanisme de la versificació, cal declarar que no pretenc amb aquestes odes reproduir exactament els metres de la lírica grega i romana. Prou sé que les llengües neollatines no admeten el sistema de peus mètrics, fundat en la distinció de síl·labes llargues i breus. Lo que sí he procurat és fer una certa aproximació als versos i les estrofes de l'antiga lira clàssica, servint-me de la versificació purament rítmica de síl·labes tòniques i àtones, pròpia del català, en què l'accent tònic vibra tan viu

6. O. SALTOR, *Eglogues i altres poemes, per Joan M. Feixas, Pure. Pròleg de Joaquim Ruyra. Estampa Viader, Sant Feliu de Guíxols, 1926, «La Paraula Cristiana», núm. 24 (1926), ps. 551-553.*

7. J. DURAN I ESPANYA, *Flors de Joventut (Recull de poesies)* (Vic 1927). Els poemes esmentats per Octavi Saltor són relacionats amb el món horacià: *A la virtut*, amb el lema «*Rectius vives, Licine neque altum*», datat el desembre de 1885, és escrit en estrofes de quatre alexandrins; *Cants a Filis*, amb el lema «*Eheu Fugaces Postume...*», datat el gener de 1884, ho és en estrofes sàfiques; *A Lydia*, amb el lema «*Donec gratius eram tibi...*», datat el març de 1888, i *Abir i avuy*, amb data d'agost de 1885, ho són en l'estrofa d'escola castellana anomenada «de la Torre».

i poderós».⁸ Costa i Llobera s'acostà molt bé al ritme de les estrofes sàfiques i de les alcaiques, però no arribà, l'any 1906, a construir cap hexàmetre, per més que ens consta, pel seu llibret de notes, que ho intentà.⁹

La mateixa influència que Costa i Llobera rebé de l'italià Carducci, es deixa sentir també en l'obra de Jeroni Zanné, que l'any 1909 publica un llibre de *Ritmes*,¹⁰ en el qual podem afirmar sense cap mena de dubte que s'intenta de reproduir el ritme de l'hexàmetre.

Fet i fet, però, ni Costa i Llobera ni Jeroni Zanné no podien reeixir en la construcció acabada de l'hexàmetre o del díptic elegíac: tots dos havien pres com a model la poesia carducciana, i havien llegit hexàmetres i díptics elegíacs castellans. Tant una llengua com l'altra, abundants en mots plans, són poc propenses a la construcció d'aquests ritmes^{10bis} tal com l'havien aconseguida els alemanys. Caldrà esperar, doncs, que llur influència marqui d'altres poetes.

Un altre autor d'escola mallorquina, Andreu Caimari, en un «Poemet constantinià», que du el títol *In hoc signo vinces*, editat a Inca el 1914 i premiat al XV Certamen Científic-Literari del Seminari Conciliar de Sant Pere (Ciutat de Mallorca) l'any 1913, seguint per la mateixa via de Costa i Llobera, també es disposa a intentar l'hexàmetre. Però no arriba a la fita desitjada. Després d'elogiar els intents de Costa i Llobera, diu, referint-se a l'hexàmetre: «El metre alexandrí, si no és clàssic, almenys és el que s'acosta més a l'exemplitud magestuosa del hexàmetre virgilià.» I, així, quan vol reproduir aquest ritme clàssic, ho fa sempre en alexandrins. Però ja abans de l'any 1913 l'hexàmetre havia estat provat per algú que A. Caimari no devia conèixer.

Primeres temptatives: Maragall i Riba

En efecte, el moment del veritable impuls apropiador de l'hexàmetre comença, a Catalunya, l'any 1911. Carles Riba ens ofereix, aquest any, dues composicions de caire pastoral, seguint, per al vers, el ritme de l'hexàmetre greco-romà: d'una banda, guanya la Flor Natural als Jocs Florals de Girona, amb el poema *Ègloga*,¹¹ d'una altra, publica la versió de *Les Bucòliques de Virgili*.¹² Pateixen totes dues obres d'un caràcter massa arcaïtzant, pel que fa a l'ús del llenguatge. Però són un digníssim treball de joventut i, si posem atenció a la mètrica en què són construïdes, arriben a la perfecció. Així ens ho fa patent Eduard Valentí i Fiol: «La traducció de Riba és una obra d'adolescent, i no té altre valor que el documental. Però el seu hexàmetre és irreprotxable i d'una precisió escolàstica. Les dificultats són superades gairebé sense deixar residus: ni un sol vers agut, tots comencen per temps fort (fora d'alguns casos amb la conjunció "i"), les cesures són sempre regulars, no hi ha cap exemple de seqüències interdites. Si per perfecte entenem un vers rigorós, aquest vers és perfecte.»¹³

8. M. COSTA I LLOBERA, *Obres Completes* (Barcelona 1947), ps. 109-110.

9. Segons B. TORRES, *Mn. Costa i Llobera* (Mallorca 1936), ps. 174-175, que publicà part de l'esmentat llibre de notes: «27 febrer: "Perd temps amb exàmetres". 28 febrer: "Frustró temps en Díptichs".»

10. J. ZANNÉ, *Ritmes* (Barcelona 1909).

10 bis. Això és el que els erudits han defensat fins ara. Però J. FERRATÉ, *Lírics griegos arcaicos* (Barcelona 1966), ha construït, en castellà, versos iguals que els de la versió de l'*Odissea* per C. Riba.

11. C. RIBA, *Obres Completes*, vol. I (Barcelona 1965), ps. 602-605.

12. C. RIBA, *Les Bucòliques de Virgili* (Barcelona 1911).

13. E. VALENTÍ, *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (Barcelona 1973), ps. 106-107.

Tot això s'esdevenia en el mateix moment en què Maragall elaborava la versió dels *Himnes homèrics*: «A l'hivern de 1910-1911, mentre Maragall anava metrificant els *Himnes* sobre la traducció en prosa que li donava Bosch i Gimpera [...] es posava a traduir en hexàmetres les *Bucòliques* de Virgili. Aquestes *Bucòliques* foren publicades els primers dies de juny de 1911, és a dir, abans que Maragall acabés la seva versió.»¹⁴ Els *Himnes* es publicaren l'any 1913. I va ser el mateix Riba el qui dedicà un estudi (que més endavant serviria de pròleg a la seva primera versió de l'*Odissea*) a la metrificació de Maragall. Arriba a la conclusió que «més que hexàmetres el nostre poeta tradueix una música d'hexàmetres. No necessitava més, per salvar l'essència».¹⁵ En aquest sentit és just que Valentí i Fiol afirmi de Riba: «Si ja aleshores Riba pensava a traduir Homer, per força s'havia d'adonar que no havia encertat encara amb un tractament satisfactori del vers. Així s'explica que quan, el 1913, es publicaren els *Himnes homèrics*, Riba els saludés com una alliberació i els prengué per model quan, poc temps després, es posà a traduir l'*Odissea*. En aquest sentit i dins aquests límits podem parlar de Maragall com a precedent de l'hexàmetre ribià.»¹⁶

És també entre els anys 1911 i 1913 que, paral·lelament a Maragall i Riba, entra en el món de la imitació dels ritmes clàssics un autor de tragèdies: Ambrosi Carrion. L'ambientació i la temàtica de les obres d'aquest autor són situades en el món clàssic grec o oriental i, per tant, és escaient d'introduir-hi la rítmica antiga. L'any 1911 publica a Barcelona la tragèdia *Tribut al mar*, que dedica a Pere Bosch i Gimpera i que «passa en els temps primers de la Hèlade clàssica, en una petita illa del archipèlag grec, quin poble allunyat de la civilització vivia sols del pirateig».¹⁷ En un moment donat, l'autor fa aparèixer en escena un Rapsoda que, tot cantant, s'expressa en estrofes sàfiques.¹⁸ Entretant és premiat als Jocs Florals de Barcelona amb un «Premi creat pel Consistori» per la composició *Els tres himnes d'Eupolis* (I, *A Dionysos*; II, *A Aphrodita*; III, *A Zeus*), el primer dels quals és en hexàmetres, el segon en estrofes sàfiques i el tercer intenta reproduir el ritme dels dístics elegíacs:

Pròvit Zeus que la pluja envies dessorre les terres,
 protector dels camins, rei dels déus i dels homes,
 un himne que t'honori vull dir-te del jorn en la gloria
 que decau solemniat, com un héroe que fina.¹⁹

Però ni l'hexàmetre ni el pentàmetre no hi són aconseguits del tot. Diguem, també, de passada, que aquest mateix any hi són premiats Carles Riba, per la composició *De les Geòrgiques de Virgili*, que ens dóna els quaranta-tres primers versos de la *Geòrgica I*, en el ritme d'hexàmetres,²⁰ i Xavier Carbó, per una composició, *Virgiliana*,²¹ que també intenta reproduir el ritme de l'hexàmetre.

14. *Op. cit.*, ps. 106-107.

15. C. RIBA, *Obres Completes*, vol. II (Barcelona 1967), ps. 44-45.

16. E. VALENTÍ, *op. cit.*, p. 107.

17. A. CARRION, *Tribut al mar* (Barcelona 1911), p. 6.

18. *Op. cit.*, ps. 32-33.

19. A. CARRION, *Els tres himnes d'Eupolis*, dins *Jochs Florals de Barcelona 1912*, ps. 127-131.

20. C. RIBA, *De les Geòrgiques de Virgili*, dins *Jochs Florals de Barcelona 1912*, ps. 105-106.

21. G. CARBÓ, *Virgiliana*, dins *Jochs Florals de Barcelona 1912*, ps. 133-135. Per més que en aquest volum se li doni el nom de Gabriel, crec que es deu tractar de Xavier Carbó i Maymí, del qual l'any 1919 és publicat pòstumament el llibre de poemes *Migjorn*, on és inclosa aquesta composició.

L'any 1913, Ambrosi Carrion estrena «per manca de companyia catalana [...] en el teatre Romea, per la que dirigia l'Enric Giménez, la nit del 22 de Janer [...], en traducció castellana feta pel mateix autor», la tragèdia *Periandre*,²² pensada també amb encontorns grecs,²³ en la qual introdueix estrofes sàfiques i fins i tot hexàmetres (aquesta vegada ajustats, ja, al ritme que els és propi en català). El *Chor de Sacerdots*,²⁴ en hexàmetres, anava musicat,²⁵ tal com s'esdevenia a *Tribut al mar* amb el Rapsoda.

L'any 1913 és particularment fèrtil en el conreu de les lletres gregues a casa nostra. «La Veu de Catalunya», per exemple, ens fa un anunci d'una *Festa hel·lènica*: «Organitzada per la simpàtica institució La Casa de Família, se celebrarà en el Palau de la Música Catalana una gran festa hellènica a benefici de la protecció de l'infantesa abandonada, que tindrà lloc el pròxim 20 d'abril.»²⁶ Hi foren recitades diverses composicions poètiques gregues, traduïdes en versos catalans. També cal tenir en compte l'estrena al Liceu, aquest mateix any, de l'obra de Botto, *Ero e Leandro*,²⁷ que, d'una manera o altra, devia influir Ambrosi Carrion, el qual, pels volts de l'any 1916 ens dóna una traducció d'aquest poema de Museu en hexàmetres catalans.²⁸

Amb la publicació d'*Hero i Leandre* entrem ja en el camp de la polèmica entorn dels ritmes clàssics, polèmica que s'allargarà durant tota la dècada dels anys vint. Efectivament, Lluís Nicolau d'Olwer, a propòsit d'aquesta versió, assenyalà:

«A la traducció literal segueix una "versió en hexàmetres", d'Ambròs Carrion. Aquest és el tercer assaig, que jo sàpiga, de dur els hexàmetres a la versificació catalana. Fou el primer d'En Carles Riba en *Les Eclogues* de Virgili, i l'altre d'En Maragall en els *Himnes homèrics*; però ambdós ho havien fet sense dir-ho, sense usar la paraula, massa suggestiva, *hexàmetre*.

»No em plauen aquestes aclimatacions —que no ho són més que superficials i enganyadores— dels metres quantitativs. Superficials i enganyadores, perquè la imitació es funda en una base, l'*accent*, diferenta per complert de la base del model, la *quantitat*. No obstant, com que els metres dactílics tenen l'*accent* a l'*arsis* del peu, s'han pogut imaginar com en certa manera equivalents de l'*espondeu* i del *dàctil*, agrupacions de dues i de tres síl·labes accentuades a la primera, i de la suma de sis d'aquestes agrupacions —les quatre primeres de dugues o de tres síl·labes, indiferentment, la quinta de tres, i la sexta de dos— dir-ne

22. A. CARRION, *Periandre* (Barcelona 1913), p. 134.

23. Així, al primer acte «apareix l'interior de l'Àcròpolis de Corinte», al segon «té lloc l'acció en un bosc de xiprers centenaris i llorers, que cobreixen el sol de pesanta i humida ubaga», i el tercer «passa en una terrassa del palau de Periandre, que domina el port de Corinte i omple tota l'escena», *op. cit.*, ps. 15, 61 i 103.

24. *Op. cit.*, ps. 17-18.

25. *Op. cit.*, ps. 132-133.

26. «La Veu de Catalunya» (13-iv-1913), p. 2.

27. «La Veu de Catalunya» (12-iv-1913), p. 1.

28. *Hero i Leandre*. Aquesta obra, publicada per l'Institut de la Llengua Catalana, sense data d'edició, se subtitula: *Poema atribuït a Museu (segle V), amb la versió literal en prosa de Lluís Segalà i en vers d'Ambrosi Carrion, duent en apèndix les traduccions inèdites de Pau Bertran i Bros i Josep M.ª Pellicer i Pagès*. Les traduccions en vers de Bertran i de Pellicer són en decasíl·labs, mentre que la de Carrion, tal com figura a la pàgina 27, és en hexàmetres. Per més que el llibre no porti data d'edició és possible datar-lo d'una manera aproximada. A «La Revista», núm. IX (1916), ps. 11-12, hi ha una crítica d'aquest volum, a càrrec de Lluís NICOLAU D'OLWER, cosa que ens situa la publicació d'*Hero i Leandre* a finals del 1915 o principis del 1916.

hexàmetre. Aquest, per tant, no té un nombre fixe de síl·labes, que oscil·len de *treize* (cinc espondeus i un dàctil) a *disset* (cinc dàctils i un espondeu).

»Amb totes aquestes regles hi compleix exacte En Riba, de manera que com els seus hexàmetres han d'ésser tots els que en català vulguin compondre's. Més val, però, que no se'n vulgui compondre cap.»²⁹

És curiós, però, de constatar que quatre anys més tard (1920) Lluís Nicolau d'Olwer tradueix una *Elegia* de Callí d'Efes i ho fa imitant (almenys en la distribució dels versos) els díctics elegíacs clàssics.³⁰ D'altra banda, i malgrat la darrera de les afirmacions d'aquest autor, la qüestió de l'hexàmetre ja ha pres carta de naturalesa en la nostra poesia. Així, quan l'any 1917 Llorenç Riber publica la traducció de l'*Eneida*³¹ de Virgili en versos decasíl·labs, aquest fet suscita que la crítica de Manuel de Montoliu es mostri contrària al procediment seguit:

«La traducció de Mossèn Riber, com totes les de les antigues literatures clàssiques, donen viva actualitat als complexos problemes de la mètrica i de la rítmica en la nostra llengua i en general de totes les llengües romàniques. Mossèn Riber ha fugit de l'adaptació de l'hexàmetre al català i ha adoptat l'endecasíl·lab. No volem pas condemnar categòricament aquesta transformació rítmica dels metres clàssics. Sols volem fer observar un inconvenient de la traducció dels hexàmetres en endecasíl·labs, i és que la menor extensió d'aquest vers romànic no permet en la majoria dels casos conservar la marmòria consistència de l'hexàmetre clàssic. Aquest en la llengua poètica dels clàssics grecs i llatins constitueix una unitat no sols rítmica sinó estilística, que tot traductor sensible a la beutat del seu original ha de tenir recança d'esquarterar i destruir. L'adopció de l'endecasíl·lab posa al traductor d'aquestes obres en la dolorosa obligació de fragmentar en la majoria dels casos aquesta meravellosa unitat que posseeix la noble i harmònica estructura de l'hexàmetre.

»Així aquells monumentals hexàmetres virgilians:

*tantae molis erat Romanam condere gentem
apparent rari nantes in gurgite vasto
infandum regina iubes renovare dolorem*

són fragmentats pel nostre traductor de la manera següent:

talment era greu obra i fadigosa
fundar la gent romana ...

en la mar vasta escassos apareixen
nàufrags flotants ...

És inefable,
o reina, la dolor que em renouelles.

29. Lluís NICOLAU D'OLWER, «La Revista», núm. IX (1916), ps. 11-12.

30. Lluís NICOLAU D'OLWER, *Elegia de Callí d'Efes*, «La Revista», núm. CXV (1920), p. 171. Fa poc temps (1-IV-1977), el professor Carles MIRALLES, de la Universitat de Barcelona, pronuncia una comunicació *Sobre els orígens de l'adaptació del díctic elegíac al català (el fragment de Callí traduït per Lluís Nicolau d'Olwer)*, a la Secció d'Estudis Clàssics de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (Filial de l'Institut d'Estudis Catalans), on deixà clar que el vers corresponent al pentàmetre era un alexandrí, i l'hexàmetre no se cenyia pas, ni de bon tros, al de la versió de les *Bucòliques* per Riba, que Nicolau havia donat per modèlic quatre anys abans. Aquest fet confirma que en aquesta versió Nicolau es disposa només a reproduir la forma visual del díctic elegíac.

31. VIRGILI, *Eneida*, traducció de Llorenç RIBER (Barcelona 1917-1918).

»No escassegen, però, els exemples d'endecasíllab on el traductor ha copsat victoriosament tot el contingut del corresponent hexàmetre. N'esmentarem un:

intonuere poli, et crebis micat ignibus aether

que és magistralment traduït així:

l'oritzó trona, llampagueja l'éter.

»És aquest trossejament de l'endecasíllab un defecte? Amb tota sinceritat jo crec que sí. Una traducció ideal de les obres poètiques de l'antiguitat clàssica exigiria el respecte a la unitat rítmica i estilística de versos com l'hexàmetre.»³²

A partir d'aquest moment, doncs, aquest vers ja és considerat necessari per a la traducció d'algunes obres i, per tant, els traductors tendiran a acceptar-lo com a vers català. I és el mateix 1918 que Josep Lleonart ens ofereix la versió de *Herman i Dorotea* i de *l'Aquilleida*, de Goethe, en hexàmetres, el mateix vers en què les havia escrites el seu autor.³³

L'any 1919 apareix per primera vegada en hexàmetres una versió de *l'Arts poètica* d'Horaci. Ens la proporciona, juntament amb altres composicions escrites en el mateix vers, Xavier Carbó i Maymí, l'obra del qual és publicada pòstumament a Girona.³⁴

Però l'esdeveniment de l'any 1919 és la publicació de *l'Odissea*, elaborada per Carles Riba. L'autor no esmenta a la primera plana, com ho féu Ambrosi Carrion en el seu *Hero i Leandre*, la voluntat d'escriure la versió en hexàmetres. Però hi inclou un pròleg on ens comenta el procés que l'ha menat a aquesta creació rítmica catalana: «Davant la terrible perspectiva d'una prosa rítmica, aleshores el traductor es decidí a una provatura mètrica; sostingut per la convicció, que guarda, que provatura reeixiria al cap i a la fi la versió total, com sempre ha estat tota versió d'Homer ...»³⁵ I seguidament parla del ritme en un estudi en què arriba a la conclusió que l'obra d'Homer cal que sigui imitada fins i tot en els metres. A continuació dona la norma fonamental de correspondència entre el vers grec i el català: «Per cercar la correspondència de metres, pot concloure's una llei fonamental: a cada temps fort dels peus grecs, el català farà correspondre una síl·laba tònicament accentuada; altres tantes síl·labes àtones ocuparan el lloc dels temps febles.»³⁶

Els anys vint

Tal com es pot observar, l'any 1920 ja havien estat provats en català els ritmes bàsics de la lírica i de l'èpica greco-llatina. Caldrà esperar només que

32. M. DE MONTOLIU, ressenya de *La Eneida*, traducció de mossèn Llorenç RIBER. Editorial Catalana, Barcelona MCMXVIII, «La Revista», núm. LIX (1918), ps. 77-78.

33. J. LLEONART, *Goethe. Herman i Dorotea i altres obres* (Barcelona 1918).

34. X. CARBÓ I MAYMÍ, *Migjorn (Selecta de lectures)* (Girona 1919), edició pòstuma d'homenatge. Els poemes escrits en hexàmetres, a part el *Llibre de l'Art poètica (Epistola ad Pisones)*, ps. 215-229, són: *Virgiliana*, dedicada a Carles Riba i Bracons, amb què guanyà un «Accèssit a un Premi creat pels Mantenedors» als «Jochs Florals de Barcelona» de 1912, ps. 44-47, i una *Sonata Tardoral*, ps. 141-142.

35. HOMER, *L'Odissea* (Barcelona 1919), pròleg i versió de Carles RIBA, p. 9.

36. C. RIBA, *op. cit.*, p. 11.

algú intenti la reproducció fidel del díptic elegíac. I gairebé al mateix temps ho intenten Costa i Llobera, Carles Riba i Josep Maria Llovera. Un cop, doncs, incorporats tots aquests ritmes, serà d'esperar que algú vulgui establir les normes definitives per a la recta construcció dels metres clàssics en català. Aquest fenomen s'esdevindrà al llarg dels anys vint en què, a través de polèmiques a voltes ridícules, hom discutirà, una altra vegada encara, la validesa dels intents.

Obre el foc, en aquesta qüestió, J. Garcia i Girona, escriptor valencià, el qual, des de les pàgines del «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», expressa quin ha estat l'origen de les seves temptatives: «Fou un notable professional, llatí de primera forsa, la persona delencontre, qui comensà explicantse en esta matèria en sentir idèntic al meu. Obrí als meus ulls ses farcides llibretes de notes, i quina no va ésser ma admiració, veent, no una que altra, sino moltes combinacions mètriques en castellà-asturià fetes en lo mole dels clàssics llatins.» I en el mateix article formula la base que sosté tota «adaptació»: «Lo pilar mestre en que refermarse per aquesta imitació, lo troba bastit lo traductor en aquest principi: *La cantitat de la mètrica llatina no's pot imitar en nostra vernàcula més que en la deguda combinació de les sílabes tòniques i de les àtones.*»³⁷ Les teories d'aquest autor tindran des del primer moment un ressò especial a Barcelona. En efecte, d'ençà de la publicació d'*Unes explicacions* de Garcia i Girona, els «adaptadors» barcelonins començaran a expressar llurs teories. L'any 1926, Tomàs Bellpuig fa sortir un article sobre *La possibilitat d'imitació de les formes mètriques clàssiques en català*,³⁸ on parla dels comentaris de Garcia i Girona i al mateix temps discuteix el resultat d'una versió de la *Bucòlica IV* de Virgili, que havia publicat recentment J. M. Llovera.³⁹ Si aquest afirmava que «en la versió, rigorosament literal i calcada vers per vers, que donem de l'ègloga messiànica del poeta de Màntua, hem cercat de reproduir-ne amb tota fidelitat no sols el moviment líric i tota la imatgeria, sinó també el ritme del vers heroic en què fou escrita. Sigui el nostre esforç una humil contribució a l'obra d'enriquir les lletres nostrades amb la importació de l'hexàmetre, del qual, després i tot de meritoris assaigs d'egregis poetes, fretura encara la llengua catalana, que nosaltres fermament creiem més apta a produir-lo que la d'altres pobles on, com a Alemanya, n'han fet ja l'assimilació»,⁴⁰ Tomàs Bellpuig

37. J. GARCIA I GIRONA, *Unes explicacions*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», vol. VI (1925), ps. 274 i 271. Més endavant publica: *Més sobre la imitabilitat dels metres llatins*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», vol. VII (1926), ps. 210-220 i *La versió de la estrofa alcaica*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», vol. VIII (1927), ps. 172-178, amb la mateixa temàtica que el primer.

38. «La Paraula Cristiana», núm. 17 (gener-juny 1926), ps. 394-406.

39. J. M. LLOVERA, *L'Ègloga messiànica de Virgili*, «Catalunya Social», Número Almanac, Nadal (1925), apareguda posteriorment, a «Vida Cristiana», núm. 99, Advent (1925), ps. 13-19.

40. Els «meritoris assaigs d'egregis poetes», que segons el doctor Llovera no han aconseguit del tot la incorporació de l'hexàmetre al català són, sens dubte, els de Maragall i de Riba. Així ho fa constar J. M. LLOVERA en un altre indret: «La versió de l'*Odissea*, tan fresca, fidel, encertada de to, i rica i fina de lèxic, veritable monument de llengua, el mateix autor en el pròleg no la dóna pas com a composta en hexàmetres. És el cas també dels *Himnes homèrics* d'En Maragall, amb els quals, s'empalma la segona obra d'En Riba» (*Cap a l'hexàmetre rítmic català*, «La Paraula Cristiana», III, núm. 18, 1926, p. 511). Llovera en aquests moments ja tenia enllestits, evidentment «en hexàmetres», els tres primers cants de la *Iliada*. És possible que quan l'any 1951 Riba publica la versió de les *Tragèdies* de Sòfocles i diu al pròleg: «Un traductor —no m'aturo a parlar dels adaptadors— no pot, doncs, pretendre ésser més lliure, si no vol ja per principi trair,

li feia el retret que «si volem ésser sincers hem de confessar que el ritme no li trobarem, que la melodia dels hexàmetres de Virgili ens apar molt distinta de la melodia de la versió i, encara més, que als avesats a la usitada metrificació de les llengües neollatines ens caldria una llarga i penosa reeducació d'oïda abans no ens decidíssim a admetre com a veritables versos, i molt menys com a versos heroics, els qui no s'identifiquen amb els altres de la composició en la cadència que ara com ara nosaltres no sabem trobar fora d'una regulació fixa de síl·labes i d'accents, regulació que manca evidentment en la traducció de l'Ègloga que ens ocupa».⁴¹ Al seu torn, J. M. Llovera replicà les afirmacions anteriors en un article titulat *Cap a l'hexàmetre rítmic català*,⁴² que juntament amb el de Tomàs Bellpuig és la base de la polèmica que començarà en aquests moments entre el canonge Llovera i mossèn Joseph Fonts.

---

alludeixi a J. M. Llovera, que l'any 1946 havia fet una composició en hexàmetres, dedicada *Als poetes dels Jocs Florals*, on, entre altres coses, els deia:

«Servidors i devots de les Muses: en forma no usada
vinc a parlar-vos avui ... (v. 1-2).

Car no em fóra possible encabí en una curta ressenya
totes les formes i motllos, que pren la inspiració vostra,
gairebé sempre marcada amb l'encuny de *l'impressionisme* ... (vs. 41-43)

Plau-me més de petjar l'ampla via greco-romana
de l'hexàmetre, pavimentada de grosses llosardes,
i que, de cap a cap, per muntanyes, i rius, i planures,
selves, conreus i poblets, fins la immensa esquena del pèlag,
tot l'imperi travessa del món extern, i de l'altre
món de l'esperit. Al llarg d'ella una música sento
com, de semblant, no en trobo jo enlloc. La rítmica onada
ve, i se'n torna, i revé, incessantment: sempre ella mateixa,
mai, però, ben igual. El joc dels accents i cesures
dintre de les sis mides, dels peus espondàics i dactílics,
fa un gronxament delitós; com el plàcid oneig del salobre,
quan, al trencall de la platja, les unes darrera les altres,
van esberlant-se les ones, i escupen, a glops, la bromera,
homocrònicament, amb panteix tothora uniforme,
mai, però, ben idèntic; així, al trencall de l'adònic,
cada zumzada del flux de l'hexàmetre marca una pausa
cadenciosa, que dóna repòs a l'orella, deixant-li
ganes d'anar escoltant i copsant les flexibles girades
de la rítmica corba, mai gens enfadosa ...» (vs. 50-68).

De J. M. LLOVERA, *Versions de l'Obra completa d'Horaci i de Quinze Rapsòdies de la Iliada d'Homer*, traducció directa en els metres originals, vol. I (Sabadell 1975), ps. 11-12. Comparem aquestes afirmacions, amb el concepte que Riba tenia de l'hexàmetre homèric i de seguida ens adonarem per què no fa constar al pròleg que la versió de l'*Odissea* és en hexàmetres: «En Homer, en canvi, tot flueix: és una llarga correntia rítmica que, com una deu viva, per dir-ho així, va rajant a bell doll de si mateixa. No és, no, la juxtaposició bàrbara, sinó la inlassable successió, lenta i segura. El vers, aquí, sembla no tenir-hi altra cosa a fer que senyalar la petja igual de l'instant per damunt». (*ed. cit.*, p. 12).

41. T. BELLPUIG, *La possibilitat d'imitació de les formes mètriques clàssiques en català*, «La Paraula Cristiana», núm. 17 (1926), p. 399.

42. J. M. LLOVERA, *Cap a l'hexàmetre rítmic català*, «La Paraula Cristiana», III, núm. 18 (1926), ps. 501-516.

L'altre cantó de les controvèrsies desvetllades a Catalunya entorn dels ritmes clàssics, el tenim assenyalat per la postura que prenen Josep Farran i Mayoral, Joseph Fonts i Agustí Esclasans. El primer, assenyat, admet que la investigació en el terreny rítmic que proporciona la incorporació dels metres clàssics, enriqueix notablement la rítmica catalana i com a enriquidora cal que sigui aprofitada: «Belles temptatives a provar ens ofereix la mètrica grega i llatina que després de Maragall, de Costa i Llobera, de Carles Riba, l'illustre Dr. Llovera estudia fervorosament i mira d'adaptar a la llengua nostra. Com surt d'aquesta prova la llengua sobirana, ho podem veure en aquestes pàgines mateixes, una vegada més. Hereva del grec i del llatí, dirfeu que ella també s'hi ha tornat formosa dintre d'aqueixes magnífiques formes: tan bellament ara s'hi adapta [...]. La nostra llengua retroba, doncs, els més augustos motllos, i grans experiències a fer són obertes al treball dels nostres poetes millors. Jo trobo molt bé que els nostres joves poetes es lliurin, per altra banda, a tots els experiments, per extravagants que puguim semblar, damunt la matèria poètica: però sense oblidar la gran poesia normal qui no passa; a la qual serà necessari sempre de tornar, enriquits de les noves experiències.»⁴³

Mossèn Joseph Fonts, encarcerat llatinista vigatà, no pensa pas d'aquesta manera: l'hexàmetre és llatí i és impossible d'imitar-lo en una llengua que no posseeix la mateixa base quantitativa que l'original. I defensa el seu punt de vista des de la «Gazeta de Vich» en uns articles titulats *Impossibilitat del hexàmetre català*.⁴⁴ D'entre les afirmacions pintoresques de J. Fonts, remarquem: «Cada dia ens anem convencent més dels pochos (fins entre els que's creuen destres en aquesta matèria, com hem llegit en articles darrerament publicats)⁴⁵ que han comprés l'hermosura, l'esplendor, la valor de la mètrica llatina. Si aquesta fos un ser animat, se taparia la cara de vergonya de veure que se la vol aplicar a llengües que son privades de la essència, de l'estructura propia y essencial que Déu mateix ha donat a la llengua llatina.»⁴⁶ L'autor, que fonamenta la seva teoria en arguments filosòfics, estableix la superioritat de la poesia llatina respecte a la catalana: «L'hexàmetre català, *com vers*, no té cap *habilitat*, que és una de les dots d'un perfecte artista, ni per consegüent té mèrit; puix en una hora d'aquelles que equivocadament diem perdudes, n'ompliriam la butxaca de qualsevulla, ni finalment té cap *gràcia*, engendrant aviat un estrany fastich al llegidor. // Literariament d'aqueixes ratlles de prosa que'ls hi volen donar el títol d'hexàmetre (sevillà) podríam dirne una mena d'enganya-pagesos, y, sens dupte, Horaci que no tenia pas pels a la llengua en assumptes literaris, com ho palesan totes les seves sàtires, diria als fautors d'aqueixes ralles de prosa, ço que feia avinent a Lucili, entossudit en emprar formes gregues: *in silvam ne ligna feras insanius*. Puix tenim nostra mètrica catalana formosa, sumament atractívola y

43. J. FARRAN I MAYORAL, *La mètrica*, «Ciutat», núm. 8 (Manresa 1926), ps. 198-199.

44. J. FONTS, *Impossibilitat del hexàmetre català*, «Gazeta de Vich», I (12-VIII-1926), ps. 2-3; II (14-VIII-1926), ps. 3-4; III (24-VIII-1926), ps. 2-3; IV (21-IX-1926), ps. 2-3; V (16-X-1926), ps. 1-2.

45. Fa referència als de T. Bellpuig i J. M. Llovera a «La Paraula Cristiana», apareguts un mes abans, i ressenyats a les notes 41 i 42.

46. J. FONTS, *Impossibilitat del hexàmetre català*, «Gazeta de Vich», I (12-VIII-1926), p. 3.

variada; donchs, *in silvam ne ligna feras insanius*, y, com diu en la mateixa sátira, *neque te ut miretur turba labores.*»⁴⁷ Es riu, d'un cantó, de les teories de Tomàs Bellpuig i de Josep Maria Llovera i, de passada, de Costa i Llobera, tot esmentant un hexàmetre d'aquest darrer autor. Els articles de mossèn Fonts provoquen una resposta de J. M. Llovera, que apareix a la mateixa «Gazeta de Vich»,⁴⁸ i són acompanyats per una carta d'adhesió a J. Fonts que envia al director del periòdic J. Franquesa, del qual ja he parlat abans.

La controvèrsia més viva de totes, però, és la que van mantenir Josep M. Llovera i Agustí Esclasans. Aquest, s'havia creat un *Sistema* rítmic fora del qual no hi havia, per al seu autor, cap correcció en la poesia catalana nova.⁴⁹ El *Sistema* fou menystingut pels poetes contemporanis. I, quan J. M. Casas de Muller publicà *Pindàriques modernes*,⁵⁰ on havia inclòs un *Hexàmetre d'ofrena a Tarragona Mare*, Esclasans s'alçà reivindicant el seu invent: «Lamentem la fallida, que té totes les característiques d'una manca de fe o de valentia. I no s'hi val a retreure'ns l'*Hexàmetre d'ofrena a Tarragona Mare* qui clou el volum, car el remei resulta pitjor que la malaltia. Se'ns està fornint ja fa temps una paròdia grotesca de forma, invocant el nom i l'obra dels clàssics. Sabem perfectament ço que hom ens dona sota la denominació "hexàmetre", i tremolem cada vegada que llegim "coses" escrites pels nostres poetes sota la forma d'hexàmetre. Bàrbars per complet, passi; bàrbars a mitges i amb refinaments que fan somriure, no passa ni pot passar de cap de les maneres. Mentre s'està fent el buit al Sistema, que resol fins a les darreres conseqüències tots aquests problemes de forma moderna, hom s'entreté a casa nostra "treballant" —pobre "treball"!— per a "adaptar" —pobra "adaptació"!— al català les formes poètiques dels antics. Darrerament, J. M. Llovera (tots els meus respectes per a aquest home i per a la seva obra d'humanista en allò que tinguin o puguin tenir l'un i l'altra de bo i d'agraïble) s'ha entretingut parlant d'aquest tema i adaptant al català algunes de les formes mètriques poètiques clàssiques. Admirem la bona voluntat inefablement angelical de J. M. Llovera i li desitgem molta paciència per a prosseguir en el conreu del nobilíssim art de daurar tortugues arqueològiques [...] a contracor de les pròpies tortugues. Però ens permetem de fer-li observar que si abans d'emprendre la seva tasca s'hagués documentat, com és de llei i de raó, hauria vist que el Sistema, mitjançant el Sistema Rítmic, resol en absolut aquesta part de la qüestió que tant sembla interessar-lo. I no pas adaptant, mesquinament, sinó recreant magníficament [...]. A mi no em feu cap mal. El mal el feu a Catalunya i a la seva literatura...»⁵¹ Com que l'atac a Josep M. Llovera és molt dur, els editors de la revista es veuen obligats a posar una nota a peu de pàgina: «Recordem de la Redacció de la "Revista de Poesia" no es fa solidària de les opinions dels col·laboradors.»⁵² I al número de setembre d'aquesta mateixa revista hi ha unes *Versions rítmiques*⁵³ (en hexàmetres i estrofes alcaïques) del doctor Llovera, el qual aprofita l'ocasió de publicar, junta-

47. *Ibid.*, III (24-VIII-1926), p. 3.

48. J. M. LLOVERA, *A propòsit del hexàmetre català*, «Gazeta de Vich», núm. 3.171 (2-XI-1926), ps. 1-2.

49. A. ESCLASANS, *Sistemes*, «La Revista», XII (gener-desembre 1926), ps. 73-77.

50. J. M. CASAS DE MULLER, *Pindàriques modernes* (Barcelona 1926).

51. A. ESCLASANS, ressenya de *Pindàriques modernes*, de J. M. CASAS DE MULLER. Pròleg del pare Miquel d'ESPLUGUES. Llibreria Catalònia, 1926, «Revista de Poesia» (juny 1926), ps. 71-74.

52. *Ibid.*, p. 74.

53. J. M. LLOVERA, *Versions rítmiques*, «Revista de Poesia», núm. IX (setembre 1926), ps. 121-128.

ment amb unes versions de poetes epigramàtics llatins, un díptic elegíac de col·lita pròpia bo i contestant les opinions d'Agustí Esclasans, des de «La Veu de Catalunya»:⁵⁴

A un inventor desolat

Vas queixant-te perquè et fan el buit al «sistema» mirífic?
Has de sentir-los-en grat: t'ha reeixit massa ple.

La qüestió entre Josep M. Llovera i Agustí Esclasans no queda aquí. L'any 1927 el primer escriu sis articles entorn *Dels ritmes clàssics* a «La Veu de Catalunya»,⁵⁵ on defensa la possibilitat de la imitació dels metres antics. I Esclasans torna a fer-li una diatriba en un article titulat *El tema dels ritmes clàssics*.⁵⁶ Posteriorment, insisteix sobre el mateix punt en *Mossèn Costa i Llobera: Horacianes*.⁵⁷ Les opinions que hi dona són, fonamentalment, les que havia exposat a la «Revista de Poesia»: «Pendre per model els clàssics grecs i llatins serà sempre un procediment recomanable i fomentable, a condició que hom li fixi jurisdiccions i es tanqui dintre d'elles. Qui pren les mètriques antigues i les adapta al català, no transporta ritmes clàssics al català, sinó que fa una adaptació més o menys hàbil, però sempre adaptació. No es tracta d'adaptar, sinó de fundar.»

Esclasans: un ritme dictatorial

El rebuig total que Esclasans fa de l'adaptació dels ritmes clàssics al català és prou palès en les polèmiques anteriorment assenyalades. Ara, ni que sigui superficialment, cal entrar en la consideració dels seus *Ritmes*, perquè el seu concepte particular del vers i del ritme català neix de la topada amb els ritmes clàssics. L'any 1926 havia publicat a «La Revista» els seus *Sistemes*, on, entre altres punts, feia constar els següents:

«*Concepte de la Mètrica*: disciplina de forma. Poetització i versificació de cara a les descobertes de les formes noves catalanes. Hom parteix dels grecs i els llatins, però prescindint d'ells, per a fundar les mètriques neo-academistes segons el ritme propi de la llengua catalana. És la conclusió i el punt més alt a ésser resolt pels Sistemes.»

I encara:

«*Per una mètrica viva*: Considera la mètrica. Malda per la consecució de les formes de veus catalanes, nostres en absolut, basades en les formes poètiques

54. J. M. LLOVERA, *Epigrames*, «La Veu de Catalunya» (29-x-1926), p. 10.

55. J. M. LLOVERA, *Dels ritmes clàssics*, I (*Proemial*), «La Veu de Catalunya» (3-IX-1927), p. 5; II (*Transportabilitat dels ritmes*), «La Veu de Catalunya» (21-IX-1927), p. 5; III (*Mètode de llur lectura*), «La Veu de Catalunya» (18-x-1927), p. 5; IV (*Mètode de llur lectura. Continuació*), «La Veu de Catalunya» (29-x-1927), p. 13; V (*Encara del mètode de llur lectura*), «La Veu de Catalunya» (10-XI-1927), p. 5; VI (*De la sintonia*), «La Veu de Catalunya» (9-XII-1927), p. 5. El setè article d'aquesta sèrie (inacabada no sabem per quina raó) restà inèdit i actualment consta a l'Apèndix Documental de J. MEDINA, *Els ritmes clàssics en la poesia catalana, Tesi doctoral* (UAB 1976).

56. A. ESCLASANS, *El tema dels ritmes clàssics*, «Revista de Catalunya», núm. 41 (1927), ps. 471-474.

57. A. ESCLASANS, *Mossèn Costa i Llobera: Horacianes*, «La Nova Revista», núm. 12 (1927), ps. 349-351.

entre els meus *Ritmes* i els *Himnes homèrics* de Maragall. He llegit una infinitat de vegades en la meua vida l'obra de Maragall. He rellegit fa poc els seus *Himnes homèrics*. No hi he sabut trobar ni un sol vers construït segons la tècnica, tan simple i tan bella, dels meus *Ritmes*. S'erra, també, qui parla d'hexàmetres davant dels meus o dels altres. Els *Himnes homèrics* són una lliure, fresca i catalanesca adaptació del metre i del ritme antic. El meu ritme de 3×5 és simplement, un engranatge verbal idoni per a suscitar, sistemàticament, la meua personal divagació lírica en jocs de voluptat verbal a l'entorn dels signes expressius. I això és tot. Les mètriques clàssiques són mortes i enterrades.»

D'un cantó, doncs, les mètriques clàssiques són mortes i enterrades, i d'un altre cal partir dels clàssics per dur a terme la nostra mètrica i oblidar-los després. Així, doncs, no és res d'estrany que Ferran Soldevila el relacioni amb els «adaptadors» de ritmes clàssics, perquè, ben mirat, ¿què és aquest vers que proposa Esclasans sinó un hexàmetre (o la correspondència catalana de l'hexàmetre greco-llatí) al qual falta la primera síl·laba tònica? Prenguem, per exemple, uns versos del seu *Fragment de l'Eneida de Virgili, traduït en ritmes canònics del Sistema*.⁶¹

Les portes obertes lliuraven el pas a l'exèrcit.
Eneas i Acates fidel, presidint l'avantguarda,
guiaven les passes heroiques dels homes de Troia.
I al mig de la tropa brillava, crinera daurada,
Pallant, embolcat el seu cos amb la clàmide bella,
cenyit amb les armes pintades, valent i magnífic.

Entre el cinquè d'aquests versos i el que li correspon en la versió de l'*Eneida* per Miquel Dolç:

ell, Pallant, llua el mantell i les armes pintades,⁶²

només hi ha una diferència rítmica: el de la versió de Miquel Dolç comença amb una paraula tònica a principi del vers. S'escau, però, que els hexàmetres de Dolç (com els hexàmetres grecs i llatins) admeten almenys setze possibilitats de variació, segons les combinacions dels quatre primers peus, mentre que el vers d'Esclasans és sempre subjecte a un mateix esquema rítmic. Per això és atacat de monòton, fins al punt de veure's obligat a dir que «tot Homer, tot Petrarca, tot Racine [...], han vessat sempre el personalíssim contingut líric dins un mateix cànon formal». Sí, però l'hexàmetre d'Homer admetia, com a mínim, setze possibilitats de variació, i el decasíllab de Petrarca obtenia diferents possibilitats rítmiques segons la col·locació dels accents dins el vers. Així, doncs, el màxim error d'Esclasans consisteix a confondre metre amb ritme.

Del 1930 al 1976

Per més que des del 1927 es continuen escrivint poemes en la ja «nostra» mètrica clàssica, no trobem cap més escrit teòric fins l'any 1932, en què fra Xavier d'Olot publica *Esplais*, on ja d'entrada ens confessa la intenció: «Totes

61. A. ESCLASANS, *Roma*, Simfonia Vaticana (Trilogia en forma d'oratori) (Barcelona 1954), p. 96.

62. VIRGILI, *L'Eneida*, pròleg i traducció per M. Dolç (Barcelona 1958), p. 238 (Cant vuitè, v. 588).

les poesies encloses en aquest volum han estat composades, quant a la forma, de cara a la versificació grega i llatina.»⁶³ Així mateix, l'any 1935, mossèn Andreu Caimari, mallorquí, al llibre *Edificant la ciutat*, ens fa ofrena d'un poema escrit en una combinació d'*hexàmetre* i *senari iàmbic*.⁶⁴

No trobem més notícies d'aquest tema fins l'any 1942, en què apareixen les *Elegies de Bierville*, de Carles Riba,⁶⁵ escrites en díctics elegíacs. L'any 1953, el mateix autor ens ofereix una segona versió de l'*Odissea*,⁶⁶ en la qual el ritme de l'hexàmetre s'ajusta força més al model de l'original.⁶⁷

L'any 1954, Josep Vergés publica una traducció d'*El començament del món* (vs. 1-75), d'Àlcim Ecdici Avit,⁶⁸ en hexàmetres, tots ells d'una gran correcció. I el 1958 Miquel Dolç publica una versió de l'*Eneida*.⁶⁹ Ara ja és indiscutible el metre a emprar en una traducció d'aquesta mena: «Afrontat d'antuvi el problema de la mètrica a adoptar, no vaig experimentar ni un moment de vacil·lació. Després del mestratge de Carles Riba, culminació d'una sèrie anterior de provatures més o menys reeixides o malanades, l'únic vers prou noble em semblà l'hexàmetre de la poesia greco-romana, basat, per a la nostra llengua, en el sistema accentual.»⁷⁰

El 1965, un canonge tarragoní, Miquel Melendres, publica *L'Esposa de l'Anyell*,⁷¹ amb la intenció, ben definida al pròleg, d'anorrear els clàssics llatins (almenys en els seminaris): «Una traducció llatina de la present epopeia, feta amb tota fidelitat als ritmes clàssics, podria oferir als seminaris i centres eclesiàstics de tot el món una obra, que dins el cristall d'una pàtera antiga, trinqués el vi nou del Crist i de la seva Esposa, i contrarestés, almenys en la imaginació dels qui es preparen per a eclesiàstics, els molts inconvenients de l'encens a les Venus procaces i als Bacus embriacs, poc menys que inevitable en els poetes de l'antiguitat pagana.» Malgrat tot, però, és de remarcar l'apèndix de Martí Inglès i Pijoan, *Estructuració dels versos llatins en català*,⁷² on s'arriba, o almenys hom pretén d'arribar-hi, a l'estructuració rigorosa i definitiva dels ritmes clàssics, tal com veurem a la segona part d'aquest treball.

En els darrers anys ha prosseguit la publicació de versions i d'obres de creació en ritmes clàssics: l'any 1971 Manuel Balasch publica una traducció de la *Iliada*,⁷³ que produeix una polèmica entre l'autor i Miquel Dolç.⁷⁴ Del mateix any són uns *Poemes*, del mateix autor, on algunes de les composicions són escrites en hexàmetres la correcció dels quals és notablement superior als versos de la traducció d'Homer. Cal esmentar, també, la publicació, l'any 1973, de

63. Fra Xavier d'OLOT, *Esplais* (Barcelona 1932), p. 9.

64. Andreu CAIMARI, *Edificant la ciutat* (Mallorca 1935), ps. 158-160.

65. C. RIBA, *Elegies de Bierville* (Buenos Aires 1942).

66. HOMER, *L'Odissea*, pròleg i versió de Carles RIBA (Barcelona 1953).

67. Hom pot trobar un estudi comparatiu dels intents rítmics de les dues versions de l'*Odissea* per Carles RIBA, en el magnífic treball d'E. VALENTÍ Fiol, *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (Barcelona 1973), ps. 100-120.

68. Dins *Homenatge a Carles Riba* (Barcelona 1953-1954).

69. VIRGILI, *L'Eneida*, pròleg i versió de M. Dolç (Barcelona 1958).

70. *Ibid.*, p. 12.

71. M. MELENDRES, *L'Esposa de l'Anyell* (Tarragona 1965).

72. *Op. cit.*, ps. 511-528.

73. HOMER, *Iliada*, pròleg i versió de M. BALASCH (Barcelona 1971).

74. En efecte, M. BALASCH admet com a hexàmetres versos amb cinc i fins i tot amb quatre accents, com indica M. DOLÇ a «La Vanguardia» (16-XII-1971), p. 54. M. BALASCH es defensa *sine ira et studio* amb un article *Sobre els hexàmetres ribians i la meua versió de la Iliada*, «Serra d'Or» (1972), núm. 149, ps. 35-36.

l'obra de Xavier Bru de Sala, *Les elegies del marrec*,⁷⁵ escrites en díctics elegíacs; *Retorn a Bìlbilis*, de Francesc Vallverdú,⁷⁶ amb diversos ritmes; els *Himnes homèrics*⁷⁷ en hexàmetres i en versió de Manuel Balasch; també les versions d'Horaci i d'Homer per J. M. Llovera, esmentades anteriorment;⁷⁸ el poema *Ménage à quatre*, del *Llibre de Daniel*, de Joan Ferraté, escrit en díctics elegíacs;⁷⁹ i algunes composicions del llibre *Poemes* de Josep Maria Marlés.⁸⁰

II. COMPOSICIÓ MÈTRICA

L'hexàmetre

En llatí i en grec corresponia a un conjunt format per sis metres (indistintament dàctils o espondeus, tret dels dos últims, que havien de ser dàctil i espondeu, respectivament). Responia a un esquema com ara:

$$-\overset{\cup}{\cup} / -\overset{\cup}{\cup} / -\overset{\cup}{\cup} / -\overset{\cup}{\cup} / -\cup\cup / -\overset{\cup}{\cup}$$

Per tant, admetia un nombre variable de síl·labes que, segons les possibilitats de combinació dels quatre primers peus, anava de tretze a disset.

En català pot correspondre només a un vers on les combinacions de síl·labes tòniques i àtones alternades donin com a resultat sis accents. De manera que s'adiria a un esquema com:

$$x\ x / x\ x / x\ x / x\ x / x\ x\ x / x\ x$$

75. X. BRU DE SALA, *Les elegies del marrec* (Barcelona 1973).

76. F. VALLVERDÚ, *Retorn a Bìlbilis* (València 1974).

77. M. BALASCH, *Himnes homèrics* (Barcelona 1975).

78. Vegeu la nota 40.

79. J. FERRATÉ, *Llibre de Daniel* (Barcelona 1976), ps. 35-36.

80. Aquest autor, que havia publicat *Records i pressentiments* (Barcelona 1935), on havia inclòs poemes en estrofes sàfiques (ps. 17-19 i 39), i un díctic compost d'hexàmetre i tetràmetre dàctilic (ps. 35-37), ha publicat recentment *Poemes* (Barcelona 1976), que conté composicions datades entre 1935 i 1976, moltes de les quals imiten els ritmes clàssics. La filiació d'aquest autor, almenys pel que fa a la mètrica, és clara per dos cantons. D'una banda, a la pàgina 63 del darrer llibre, hi és transcrita una carta de Sebastià Sánchez-Juan a Josep M. Marlés, on es diu literalment:

«Si escoltàveu sovint el
doctor Llovera,
jo també, però vós el
seguíreu sempre.»

D'altra banda, l'apartat *Silici*, d'aquest darrer llibre (ps. 31-47) és un «Homenatge a Mn. Miquel Melendres», i tots els poemes hi són construïts segons les normes de M. Inglès, o segons les pràctiques de M. Melendres a *L'Esposa de l'Anyell*.

En aquest punt en veig gairebé amb cor d'afirmar que la tradició dels ritmes clàssics ha sofert una doble vessant en la literatura catalana: la clerical, començant per Costa i Llobera i seguint amb el doctor Llovera i M. Melendres, que ha tret les últimes mostres amb el llibre *Poemes*, de J. M. Marlés; la secular, iniciada per Maragall i portada als màxims extrems per Riba, no solament en les versions d'Homer i de Virgili, sinó també en les de les obres dels tràgics.

en el qual, la primera síl·laba de cada un dels quatre primers grups fònics seria tònica i aniria seguida d'una o de dues síl·labes àtones ($x x x =$ dàctil; $x x =$ espondeu) i els dos darrers grups fònics, invariables a l'original, restarien sempre amb la mateixa estructura: $x x x / x x$.

De fet, ja d'entrada podem observar que *stricto sensu* no hi ha correspondència dels peus mètrics llatins amb els pretesos peus del vers català: segons aquest esquema, un *espondeu català* ($x x$) equival a l'estructura d'un *troqueu* (en llatí: $\underline{\text{—}} \cup$, i en la seva correspondència catalana: $x x$).

Aquest darrer fet, però, no impedeix que es puguin construir «hexàmetres catalans». Per a la nostra mètrica allò que interessa és la consideració total del vers, de manera que, un cop construït, ens pugui oferir una remembrança (no una reproducció fidel, és clar) d'allò que era l'hexàmetre en la poesia grega i en la llatina.

Aquest darrer fet, però, no ha privat els qui s'han dedicat al conreu del metre que estudiem, de fer-ne la reproducció al màxim de fidel. Deturem-nos, per tant, a considerar les provatures que s'han anat fent al llarg d'aquest segle en la incorporació de l'hexàmetre.

La primera de totes, de la qual tenim coneixement només per les anotacions que fa al seu diari, és la de Costa i Llobera, provatura que de bon principi resultarà fallida, però que, a la llarga, pogué dur a la pràctica. L'hexàmetre és assajat, més tard, en un dels himnes del *Peristephanon* de Prudenci,⁸¹ i cal dir que amb èxit.

A continuació, i també influït per l'obra de G. Carducci, com el mateix Costa i Llobera, Jeroni Zanné⁸² assaja, l'any 1909, l'hexàmetre i altres ritmes greco-llatins. Però en el cas de l'hexàmetre (que no és anomenat cap vegada en el seu llibre de *Ritmes*) arriba a obtenir només un ritme i no pas un vers estructurat.

Ara, quan realment la qüestió comença a tenir transcendència és a partir del moment en què Carles Riba tradueix i publica *Les Bucòliques de Virgili* (1911). Ja hem assenyalat com Valentí i Fiol⁸³ titlla de «perfecte» el vers emprat per Riba, «si per perfecte entenem un vers rigorós». Rigorós, perquè tots els versos responen amb una fidelitat extremada, sense errors, a l'estructura que hem assenyalat com a corresponent catalana de l'hexàmetre llatí. Però la dificultat que ofereix l'hexàmetre en l'aplicació al català es redueix fonamentalment a la primera síl·laba del vers, que cal que sigui tònica. Aquesta dificultat el porta, a voltes, a emprar dialectalismes i tot:

Tityr, tu, sota el faig d'espayós brancam recolzante,
Cants de la Musa boscana medites en gràcil avena;
Nàltres els térmens jaquim de la patria y les dolces planures,
Nàltres fugim de la patria! Tu, Tityr, a plér en la ubaga,
Fas ressonar les selves del nom de la bella Amaryllis.⁸⁴

L'any 1913 apareix, en edició pòstuma, una traducció rítmica dels *Himnes homèrics*, elaborada per Joan Maragall. Aquest, que no sabia grec, tenia en compte una traducció que li havia procurat Pere Bosch i Gimpera, el qual li llegia «batent la mesura», com ens indica Carles Riba, els hexàmetres originals.

81. M. COSTA I LLOBERA, *Obres Completes* (Barcelona 1947), p. 256.

82. J. ZANNÉ, *Ritmes* (Barcelona 1909).

83. E. VALENTÍ I FIOI, *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (Barcelona 1973), p. 107.

84. C. RIBA, *Les Bucòliques de Virgili* (Barcelona 1911), p. 9, vs. 1-5.

De tota manera, Maragall sabia bé prou què era un hexàmetre per les lectures que havia fet de Goethe. La facilitat que Maragall posseïa per a la creació de ritmes, ens la indica Osvald Cardona.⁸⁵ S'ha d'entendre, però, que, en els *Himnes homèrics* Maragall no cercava un vers, sinó un ritme. I s'agafa a l'obra d'Homer tal com, no gaire temps després, el va entendre Riba: «En Homer [...] tot flueix: és una llarga correntia rítmica que, com una deu viva, per dir-ho així, va rajant a bell doll de si mateixa.»⁸⁶ Provem d'agafar, sinó, a tall d'exemple, els versos 1-10 de l'Himne III, *A Hermes*:

Canta, o Musa, Hermes, el fill de Zeus i de Maia
que domina Cil·lenia i Arcàdia, tan rica d'ovelles;
que és dels déus immortals el bon missatger. Va infantar-lo
Maia venerable, la nimfa de trenes formoses,
havent-se unit d'amor amb Zeus. Vivia en el fons
d'un antre ombrós; vivia allunyada dels déus benaurats:
fou allí que el Croni, en mig de la nit tenebrosa,
amb la nimfa de trenes formoses va unir-se d'amor,
ben amagat dels homes mortals i dels déus immortals,
mentres Hera, la blanca de braços, dormia un son dolç.⁸⁷

Els versos inicials són tan rígidament construïts com ho podien ser els de les *Bucòliques* traduïdes per Riba, però a còpia d'anar avançant el poema, amb els encavallaments dels versos hom arriba a perdre el mateix concepte del vers per trobar-se endut per la «correntia rítmica». I aquest fet influí decisivament en el concepte que Riba tenia de l'hexàmetre, perquè s'adonà que Maragall «més que hexàmetres [...] traduí una música d'hexàmetre».⁸⁸

Sense data d'edició, però no pas gaire temps després, apareixen les versions d'*Hero i Leandre*.⁸⁹ Tanmateix, una ressenya a «La Revista»⁹⁰ ens el presenta acabat de sortir, com ja hem assenyalat. De les quatre versions, una, la d'Ambrosi Carrion és, tal com fa constar davant de tot, «en hexàmetres». És la primera vegada que consta aquesta voluntat en una versió. I aquesta gosadia és criticada durament a l'esmentat article de «La Revista» per Nicolau d'Olwer. Aquest, a part de no admetre «aclimatacions dels ritmes clàssics a una altra literatura», s'entreté a demostrar com l'intent de Carrion és frustrat: «No sols falta a la regla dels accents finals, dóna versos esdrúixols, omet gairebé sempre l'accent a la primera i compta com a espondeu dues síl·labes àtones, sinó que arriba a uniformar la mesura del vers, fixant-la en setze síl·labes. La movilitat de l'hexàmetre, doncs, ha desaparegut, perquè l'hexàmetre, ell mateix, ja no hi és.»⁹¹

85. O. CARDONA, *Art poètica de Maragall* (Barcelona 1971), p. 135: «Abans que Costa i Llobera compongués l'*Oda a Horaci* i altres poemes de les *Horacianes*, imitant amb la força de les síl·labes els peus llatins (que hom mesurava per la durada, síl·labes llargues i síl·labes breus), Maragall ja havia compost *La sardana*, esforçant-se amb encert per la creació del ritme ternari continu que passa d'un vers a l'altre.»

86. HOMER, *L'Odissea*, pròleg i versió de C. RIBA (Barcelona 1919), vol. I, p. 12.

87. J. MARAGALL, *Obres Completes* (Barcelona 1932), vol. XII, p. 56, vs. 1-10.

88. HOMER, *L'Odissea* (Barcelona 1919), I, p. 12.

89. *Hero i Leandre*, Poema atribuït a Museu (segle V), amb la versió literal en prosa de Lluís Segalà i en vers d'Ambrosi Carrion, duent en Apèndix les traduccions inèdites de Pau Bertran i Bros i Josep M. Pellicer i Pagès (Barcelona s. d.).

90. Lluís NICOLAU D'OLWER, ressenya d'*Hero i Leandre...*, «La Revista», núm. IX (1916), ps. 11-12.

91. Lluís NICOLAU D'OLWER, *op. cit.*

Ara, doncs, s'ha passat de la consideració d'un vers àgil, on «tot flueix», a la fixació fins i tot del nombre de síl·labes. Comprovem l'encert d'aquestes afirmacions llegint els versos 1-7 del poema esmentat:

Parla, o dea, del llum testimoni de l'amor furtiva,
i d'aquell nadador qui, essent nit, l'himeneu conduïa
a través de la mar; de l'enllaç en la fosca, per l'Alba
immortal mai sorprès; i de Sestos i Abidos, on d'Hero
s'acompliren les noccs nocturnes. Ensem sento Leandre,
nadador, i veig llum qui pregona el servei d'Àfrodita,
padrí i nunci de les noccs d'Hero, de nit acomplertes ...⁹²

I Nicolau d'Olwer acaba amb el judici: «De setze síl·labes he dit que eren els versos d'En Carrion, però no estan pas constituïts per dos hemistiquis de vuit, sinó que són d'una sola tirada i responen generalment a l'esquema d'accent principal a les síl·labes 3.ª, 9.ª i 15.ª, i secundari a la 1.ª, 6.ª i 12.ª; és a dir, són una derivació de l'hexàmetre de forma: espondeu, quatre dàctils, espondeu. Encara que, fatalment, aquests versos són monòtons, no deixen de tenir una certa harmonia, si se'ls llegeix amb calma i remarcant-ne els accents.»⁹³

L'obra *Herman i Dorotea*⁹⁴ és publicada per Josep Leonart, l'any 1918, i hi és emprat el mateix metre que en l'original, és a dir, l'hexàmetre. Ara, aquest vers, més a prop de la fluència rítmica dels *Himnes homèrics* de Màragall que no pas de la rigidesa de les *Bucòliques* ofertes per Riba, sofreix fluctuacions tals que adés ens és donat amb cinc accents, adés amb set:

Mai no vegí el Mercadal ni les vies tan rasos con ara!
La vila és morta talment: per alt hi resten cinquanta
veïns. Qui a peu, qui a cavall, tothom corre
per a veure el míser estol dels desterrats que fan via.
Fins al ramal on ells tomben hi ha el volt d'una horeta,
i sense por del sol hi baixen tots curiosos.⁹⁵

Tot observant que generalment els versos són començats amb síl·laba àtona, farem constar, simplement, que el quart vers és de set accents, mentre que el següent només en té cinc.

Però quan l'hexàmetre arriba a tenir en català la mobilitat i la fluïdesa rítmica que tenia entre els antics, és a l'*Odissea* publicada en versió de Carles Riba l'any 1919. En aquesta versió, sense un plantejament gaire seriós per part del traductor de si l'havia de fer en vers o en prosa, cap a la qual es devia haver decantat de bon principi, «sota la ploma se li anaven congriant, amb independència d'ell mateix, petites entitats rítmiques cada vegada més poderoses, més freqüents i diria que més tentaculars»,⁹⁶ fins a portar-lo a una traducció que s'aproximés a la «correntia rítmica» d'Homer. Ara, en aquesta versió, influeix

92. Ambrosi CARRION, *op. cit.*, p. 29, vs. 1-7.

93. Lluís NICOLAU D'OLWER, *op. cit.*

94. GOETHE, *Herman i Dorotea i altres obres*, traducció de Josep LEONART (Barcelona 1918). Entre les obres traduïdes en hexàmetres, hi figura, a part *Herman i Dorotea*, l'*Aquilleida*.

95. GOETHE, *op. cit.*, p. 17, vs. 1-6.

96. HOMER, *L'Odissea* (Barcelona 1919), p. 9.

poderosament per l'intent anterior de Maragall,⁹⁷ Riba es proposa d'aconseguir una «música d'hexàmetre». En la segona versió,⁹⁸ en canvi, passat ja el decenni dels anys vint, en què es produïren les polèmiques entorn dels ritmes clàssics, Riba va a perfeccionar el vers. Aquest ja no serà una «música d'hexàmetre», sinó allò que és reconegut com a veritable hexàmetre català (per més que el nostre autor, poeta i professor alhora, deixa que la rigidesa rigorista cedeixi el pas, tot sovint, a l'abundància del cor, per dir-ho amb paraules seves). Compararem els deu primers versos de l'una versió i l'altra:

1.ª versió

Conta'm, Musa, aquell home de gran ardit que molt temps errà, després que atuí les sagrades torres de Troia: i de molts homes veié les ciutats, i els usatges va aprendre, i molts de treballs, el que és ell patí per mar en son cor maldant per guanyar la vida i també el retorn dels companys. Però ni així no salvà els companys, desitjant-ho bé prou, perquè finaren tots per llurs mateixes follies, necis, que es menjaren les vaques del sol Hiperíon i el déu va llevar-los el dia de la tornada. D'aquestes coses, parla'ns-en, dea, filla de Zeus, des d'on vulguis.⁹⁹

2.ª versió

Conta'm, Musa, aquell home de gran ardit, que tantíssim errà, després que de Troia el sagrat alcàsser va prendre; de molts pobles veié les ciutats, l'esperit va conèixer; molts de dolors, el que és ell, pel gran mar patí en el seu ànim, fent per guanyà'el seu alè i el retorn de la colla que duia; mes ni així els companys no salvà, tanmateix desitjant-ho, car tots ells es perderen per llurs mateixes follies, els insensats! que les vaques del Sol, el Fill de l'Àtura, van menjar-se; i el déu va llevar-los el dia en què es torna. Parla'ns-en, filla de Zeus, des d'on vulguis, també a nosaltres.¹⁰⁰

Pel que fa a la mètrica, les principals correccions són fetes a l'inici i al final dels versos. És sabut que l'hexàmetre ha de començar amb síl·laba tònica i acabar amb una paraula plana. En la primera versió es dóna pas a l'encavallament rítmic dels versos, en els quals és freqüent un final agut, que queda compensat pel començament àton del vers següent. En la segona, cada vers és considerat independent. Si donem un cop d'ull al primer vers de cada una de les dues versions, observarem que el final agut ha estat substituït per una paraula plana (i al mateix temps ha traduït molt més fidelment el text d'Homer). Igualment ocorre en els versos 4 (cor - ànim), 5 (companys - duia) i 6 (bé prou - desitjant-ho). I també han estat substituïts alguns principis de vers; però en aquesta plaça la substitució a voltes costa més. Tot sovint caldrà suposar un accent rítmic en un

97. Per a les influències del concepte rítmic de l'hexàmetre de Maragall en Riba, així com per a la comparació dels intents de Riba en les dues versions de l'*Odissea*, vegeu E. VALENTÍ I FIOU, *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (Barcelona 1973).

98. HOMER, *L'Odissea* (Barcelona 1953).

99. HOMER, *L'Odissea* (Barcelona 1919), p. 19, vs. 1-10.

100. HOMER, *L'Odissea* (Barcelona 1953), p. 19, vs. 1-10.

article, en una preposició (etc.); així és al vers 8: necis - els insensats. Altres vegades la substitució per un sinònim és més encertada rítmicament, per exemple al vers 5: maldant - fent per.

Entremig d'aquestes dues versions és força abundós el material produït entorn de l'hexàmetre. Com que ja n'hem parlat a la primera part i, d'altra banda, ningú no aporta cap novetat respecte al que s'ha descrit, em limitaré a assenyalar els caps de brot de la producció en hexàmetres: Joan M. Feixas,¹⁰¹ Xavier Carbó i Maymí,¹⁰² Josep M. Llovera,¹⁰³ Tomàs Bellpuig¹⁰⁴ i fra Xavier d'Olot,¹⁰⁵ clergues tots ells i de producció anterior a la guerra.

Miquel Dolç, que tradueix l'*Eneida* i la publica l'any 1958, s'adhereix a la tècnica emprada per Riba en la segona versió de l'*Odissea*, però acceptant-la com a model rigorós per a cadascun dels versos; per a ell, l'hexàmetre és «el vers de sis accents —començ cadascun d'ells d'una seqüència de tres o de dues síl·labes, és a dir, dels primitius dàctil i espondeu—, sense excloure els accents secundaris, distribuïts tots ells en una estudiada alternància i proveïts d'unes cesures, principalment masculines, que pretenen recordar les de l'hexàmetre clàssic».¹⁰⁶ Constatem-ho amb exemples:

Quins malsons m'han colpit i m'esveren, Anna, germana!
Saps quin hoste potent ens ha penetrat per la llinda!
Quina planta és la seva, quin pit i quines proeses!
Crec de fet, i no puc errar, que és de raça divina.
Signe d'humil bressol és el pànic. Ai las! Quines proves
l'han malmès! Quins combats, endurats del tot, referia!¹⁰⁷

Admet versos començats amb síl·laba àtona, comptant que llavors la síl·laba accentuada més pròxima ha de ser la tercera. Pel que fa a la resta del vers, compta la clàusula heroica al final i la distribució correcta dels accents a l'interior (és a dir, la combinació dels dàctils i els espondeus).

Un traductor tan meticulós en la confecció dels versos com Miquel Dolç, no podia acceptar que hom donés el nom d'hexàmetre a una bona quantitat dels versos que figuren a la versió de la *Iliada*, elaborada per Manuel Balasch i publicada a Barcelona l'any 1971.¹⁰⁸ En efecte, no hi ha un criteri unificat per a l'estructuració d'aquest vers. Observem, per exemple, un fragment de la rapsòdia XIII:

Una ampla cova existeix en el fondo rabeig de les aigües
entre Tènedos i Imbros l'abrupta; els seus poltres
detingué allí Posidó, el déu que sacsa la terra,
que del carro els soltà i els tirà un pinso ambrosíac
que es païessin; llurs potes fermà amb aurífiques traves
que no es desfeien, i menys es rompien; llur amo aquells poltres
fins que tornés romandrien. I ell se'n va anà al camp d'Acàia.¹⁰⁹

101. Joan M. FEIXAS, *Èglogues i altres poemes* (Sant Feliu de Guíxols 1926).

102. Xavier CARBÓ y MAYMÍ, *Migjorn* (Girona 1919).

103. Vegeu la nota 40.

104. T. BELLPUIG, *Composicions eucarístiques* (Barcelona 1926). Hi ha un poema escrit en hexàmetres.

105. Fra Xavier d'OLOI, *Esplais* (Barcelona 1932).

106. VIRGILI, *L'Eneida*, pròleg i versió de Miquel DOLÇ (Barcelona 1958), ps. 12-13.

107. *Op. cit.*, p. 99, vs. 9-14.

108. HOMER, *La Iliada*, pròleg i versió de M. BALASCH (Barcelona 1971).

109. *Op. cit.*, vol. II, p. 6, vs. 15-21 (corresponents a la rapsòdia XIII, vs. 32-38).

D'aquest conjunt, el vers segon té cinc accents, mentre que el següent en té set. Per això Miquel Dolç comenta a propòsit d'aquesta versió: «*Tenia que haber sido más exigente, a nuestro entender, en la regulación de sus hexámetros, sin admitir vacilaciones, movimientos forzados o soluciones provisionales. Se nos obliga a hacer demasiadas concesiones para medir como un hexámetro la secuencia "quan hàgim d'Illion llançat els aqueus de perfectes gamberes" o "Andròmaca, filla d'Eetió molt magnànim". A pesar, claro, de las explicaciones preliminares con que Mn. Balasch justifica estos hexámetros de cinco —e incluso de cuatro— acentos.*»¹¹⁰

El traductor de la *Iliada* es justifica en un altre article a «Serra d'Or»¹¹¹ invocant els exemples de Maragall, de Riba, i d'alguns traductors alemanys i castellans. Tot amb tot, mossèn Balasch sap elaborar correctament els hexàmetres i sap no tenir en compte les llicències que es permeten altres traductors en les composicions de caire creatiu. Així ens ho demostra en un llibre de *Poemes* anteriors a la publicació de la *Iliada* i dels *Himnes homèrics*:¹¹²

Elegia de Hobenaschau

Jo m'he dreçat solitari davant el prodigi d'aquesta
vall entre immenses muntanyes alpines. L'hivern s'amanaya
i la neu no petjada corona els cims sense boires
que fulgents centellegen i altius sota el sol de la tarda.¹¹³

Tots aquests versos del llibre de *Poemes* se cenyeixen a les tretze normes que no gaire temps abans havia establert Martí Inglès i Pijoan¹¹⁴ i que constitueixen l'únic treball exhaustiu, malgrat el gran nombre d'imprecisions i fins i tot d'incorreccions, per a una construcció acabada de l'hexàmetre, d'acord amb la prosòdia catalana:

«1. L'hexàmetre sempre ha de començar amb síl·laba tònica o llarga per naturalesa, pel fet que els dos únics peus que s'hi preceptuen possibles són el dàctil i l'espondeu, tots dos començats amb síl·laba tònica. Altrament el vers no s'iniciaria amb ritme dàctilic, que és *descendent* (— ∪), o amb un espondeu, que és *pla-descendent* (— —), sinó amb ritme *ascendent*: (∪ ∪ — = anapest, o: ∪ — = iambe).

»2. No trenca el ritme dàctilic de l'hexàmetre el fet de començar-lo amb síl·laba àtona, amb la següent condició: que siguin tres les síl·labes inicials àtones (no dues, ni quatre) i que la quarta sigui tònica. O simplement: que el primer peu de l'hexàmetre sigui substituït per un tríbrac (∪ ∪ ∪). Així s'eviten les inclinacions anapèstica i iàmbrica de l'hexàmetre. Exemple d'hexàmetre correcte:

/Embria/guesa i/foç troba/ràs: ca/lius de pro/digi./

110. «La Vanguardia Española» (16-xii-1971), p. 54.

111. M. BALASCH, *Sobre els hexàmetres ribians i la meua versió de la Iliada*, «Serra d'Or», xiv, núm. 149 (1972), ps. 35-36.

112. M. BALASCH, *Himnes homèrics* (Barcelona 1974).

113. M. BALASCH, *Poemes* (Barcelona 1971).

114. M. INGLÈS I PIJOAN, *Estructuració dels versos llatins en català*, apèndix a l'obra de M. MELENDRES, *L'Esposa de l'Anyell* (Tarragona 1965), ps. 511-528.

»Exemple d'hexàmetre incorrecte:

/Amb/hams gan/xuts, i a/nava la/fam rose/gant-los el/ventre./^{114bis}

»En la primera de les tres àtones del peu tríbrac, se suposa èctasi o diàstole (allargament d'una síl·laba breu), cosa que fa també l'hexàmetre llatí. Val a dir però que ací, sense fer diàstole, tampoc no es trenca el ritme de l'hexàmetre.

»3. La llei o regla anterior val també per als altres peus substituïbles (els quatre primers), mentre el tríbrac substitueixi un peu complet i solament un cop en el mateix hexàmetre. Mai no s'ha d'aplicar la regla al peu cinquè, o fonamental, que ha de restar sempre ben pur, si es vol la perfecta eufonia dels clàssics. Altrament també destruiria el ritme dactílic de l'hexàmetre.

»4. Les llargues per posició han d'estar després de llarga per naturalesa, no davant, en el mateix peu; per tant, només poden formar la segona part d'un espondeu.¹¹⁵

»5. Després de síl·laba llarga per naturalesa no en poden seguir tres o més que *es pronuncïin* breus, dintre del mateix peu, perquè el dactil —el peu més llarg de l'hexàmetre— només té dues breus.¹¹⁶

»6. Cap hexàmetre no pot terminar amb síl·laba tònica o llarga per naturalesa, que és com dir, amb paraula aguda.

»7 No és admesa la *hipermetria*. Cada hexàmetre ha de restar complet amb síl·labes pròpies. No és correcte començar un vers amb síl·laba àtona que hom consideri afegida a la darrera de l'espondeu amb què acaba l'hexàmetre anterior. Altrament aquest sisè peu resultaria, si era perfecte, un dactil, quan ha d'ésser forçosament espondeu. Tampoc no admetem la síl·laba hipermetre al darrer peu per a ésser elidida per sinalefa amb la primera síl·laba del vers següent, per més que alguna rara vegada ho faci l'hexàmetre llatí.

»8. En català, hi ha síl·labes llargues per naturalesa que es tornen breus per posició en certes coincidències.¹¹⁷ Exemple: *fer*, en *fer cap* (∪—) quan per naturalesa hauria d'ésser (— —); *xò*, en *això rai* (∪∪—) quan seria (∪— —). És la natural sístole (abreujament d'una síl·laba llarga) que fa el català parlat quan coincideixen dos accents. Unes vegades fa sístole el primer, d'altres el segon: depèn de la importància que adquireixen la paraula i el ritme de la frase.

»9. Cada hexàmetre ha de tenir almenys una cesura: o *semiternària* (en grec *triemimeris*), que cau al mig dels tres primers peus, i, per tant, talla el se-

114 bis. El vers bescantat pertany a l'*Odissea*, XII, 332, segons la versió de Riba (1953).

115. Aquesta norma només podria tenir aplicació al català si el nostre idioma comptés amb síl·labes llargues i breus.

116. Igualment com en la nota anterior. Per al sistema rítmic català caldria redactar-la de la manera següent: «Després d'una síl·laba tònica no en poden seguir tres o més que es pronuncïin àtones, perquè el dactil només té dues síl·labes àtones.»

117. Caldria redactar-ho així: «En català hi ha síl·labes tòniques que es tornen àtones per posició en certes coincidències. Exemple: *fer*, en *fer cap* (x x), quan per naturalesa

gon; o semiquinària (*pentemímeris*), que és a la meitat dels cinc primers peus i talla el tercer; o semiseptenària (*heptemímeris*) que, situada al mig dels set peus (se'n suposa un de més), parteix el quart.¹¹⁸

»10. L'hexàmetre queda salvat amb una sola cesura, però si es fan totes tres, molt millor.

»11. Almenys una de les cesures en els tres peus que compten cal que sigui masculina. El vers altrament quedaria molt fluix. El fet d'haver-hi una cesura masculina no vol dir que sigui la *principal*; ho pot ésser una de femenina, especialment si és *pentemímeris* i si per aquesta cesura és més tallat el sentit de la frase. Només en casos excepcionals en què la idea suau o molt delicada gairebé ho reclama, pot consentir-se l'absència de cesures masculines.

»12. Afavoreix la puresa del peu fonamental el fet que no s'hi facin sinalefes ni internes ni finals. Però fer-n'hi, no és defectuós, i en molts casos, inevitable, si no volem restar restringits expressivament.

»13. L'el·lipsi. Per a escandir els versos, o per a llegir-los simplement amb correcció, o per a saber jutjar si estan ben estructurats, cal tenir present l'el·lipsi, tan abundosa en català. L'hexàmetre llatí fa sempre el·lipsi de la *m* final de paraula quan la següent comença amb vocal o *h*, i no sols elimina la *m*, sinó també la vocal que la precedeix, per sinalefa amb la vocal següent.

»Exemple llatí:

Lusum it Maecenas, dormitum ego Vergiliusque,
(HORACI)

/Lus it/Maece/nas, dor/mit ego/Vergili/usque/

»En català:

/Va Me/cenas al/joc, a dor/mir Vir/gili i jo a/nàvem/

»En català, l'el·lipsi té per objecte l'eliminació de la *r* muda dels presents d'infinitiu i de nombrosíssims adjectius i substantius en singular (en *er* i en *or*), fent també la subsegüent sinalefa, amb prevalença de la primera vocal en català i de la segona en llatí.

»Exemple català:

*/Fent resso/nà la bos/cúria el/... nom d'Ama/rillis for/mosa/
/Fent resso/nar a la bos/cúria el/
Gos de pastor enjogassat...
Gos de pas/tó njogas/sat...*

hauria d'ésser (*x x*); xò en *això rai* (*x x x*) quan seria (*x x x*). És la natural sístole que fa el català parlar quan coincideixen dos accents. Unes vegades fa sístole el primer, d'altres el segon: depèn de la importància que alquireixen la paraula i el ritme de la frase.»

118. No ha estat ben entesa la terminologia de les cesures: *semitecnària* o *tribemímeres*, significa després del tercer mig peu, començant per la primera síl·laba tònica del vers i, per tant, va col·locada al bell mig del segon peu; *semiquinària* o *penthemímeres*, significa després del cinquè mig peu i, per tant, hom la col·loca a la meitat del tercer peu; per fi, *semiseptenària* o *heptemímeres* significa després del setè mig peu, i és col·locada, per tant, a la meitat del quart peu. Successivament, doncs, aquestes cesures aniran col·locades en l'hexàmetre català, després del segon, tercer o quart accent rítmic.

»Noteu que aquests fenòmens són fonètics i no gràfics. Restaria molt maltractada la grafia dels mots catalans. Cal que hom llegeixi tal com parla.»

Les teories de Martí Inglès són seguides, fil per randa, per Miguel Melendres quan construeix hexàmetres a *L'Esposa de l'Anyell* i, per tant, hem de concloure que els seus versos són ben construïts formalment. Pel que fa a Xavier Bru de Sala, Ramon Pinyol, Francesc Vallverdú i Jaume Medina, que han inclòs en els seus llibres algun poema en aquest metre, amb posterioritat als intents regularitzadors d'Inglès, hem de remarcar que no han aportat cap element digne de ser ressenyat.

El díptic elegíac

És format per un conjunt de dos versos el primer dels quals és un hexàmetre i el segon un pentàmetre. Aquest, que en la seva estructura original greco-latina constava de dos hemistiquis de tres peus cadascun, amb catalexi al tercer peu dels dos hemistiquis i tenia un esquema com ara:

— — / — — / — // — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / —

amb la particularitat que la cesura era fixa i el segon hemistiqui invariable, és un vers gairebé mai no emprat sol, sinó formant part, amb l'hexàmetre, d'allò que hom anomena el díptic elegíac.

Ofereix només quatre possibilitats de combinació, que en la seva correspondència catalana es podrien traduir a un esquema com ara:

x x x / x x x / x
 x x x / x x / x // x x x / x x x / x
 x x / x x x / x
 x x / x x / x

Tret del poema que hi ha al Manuscrit número 47 de la Biblioteca de Catalunya, on és reproduït un poema en díptics elegíacs, i dels intents de Costa i Llobera l'any 1906, de Zanné, de Carrion i de Nicolau d'Olwer, el qui primer ens en donà mostres clares fou Costa i Llobera en un dels *Himnes* de Prudenci¹¹⁹ i no hi reeixí del tot: el segon hemistiqui no acaba en síl·laba tònica, com és de llei. El doctor J. M. Llovera, comentant aquest poema, l'any 1926,¹²⁰ ens diu: «La poesia en díptics del Mestre Costa i Llobera conté els únics pentàmetres en català, que ens han vingut, fins ara, a mans. Abans de tenir-ne coneixença, havíem també provat de fer-ne i no pas d'esma, com en l'hexàmetre, sinó guiats pels de Goethe, Schiller i Geibel, que els tenen excel·lents. La solució és la mateixa de Costa i Llobera, amb l'única discrepància que nosaltres, amb els alemanys, fèiem terminar el segon hemistiqui igual que el primer.» És a dir, que s'ajustava al model clàssic. I en posa un exemple de l'elegia 1, 3 de Tibul, *A Mesalla*:

119. *Per un lloc on patiren dos màrtirs, ara convertit en Baptisteri*, dins M. COSTA I LLOBERA, *Obres Completes* (Barcelona 1947), p. 256.

120. J. M. LLOVERA, *Cap a l'hexàmetre rítmic català*, «La Paraula Cristiana», núm. 18 (1926), ps. 501-516.

Anireu, sense mi, per les ones egees, Messala,
 tant de bo que amb record tu i els companys tots de mi.
 Jo resto malalt de Feàcia en la terra estrangera;
 detén l'àvida mà Mort tenebrosa al present...

En realitat, però, l'any 1922, Carles Riba havia traduït en aquest metre alguns poemes de Hölderlin.¹²¹ L'esquema rítmic es correspon, això sí, amb el del doctor Llovera. D'aquest mateix autor són uns exercicis sobre el pentàmetre que amb el títol *Epigrames de Marcial (diverses interpretacions rítmiques del pentàmetre)* ens ofereix des de «La Veu de Catalunya»,¹²² i que responen a aquests quatre exemples:

- 1) compánys volént-los   dé caminádes llárgues
- 2) tenínt, pobré manyác,   llóc en les nóstrs cáixes?
- 3) Ton frónt no arrúguis   que és de l'Impéri senyór
- 4) Quí et sofriría peró,   ní et llegiría sencér?

de tots els quals, per una recta adequació a l'original, només és vàlid el darrer.

Fra Xavier d'Olot, que publica l'any 1932 a Barcelona *Esplais* i que fa constar al pròleg que «totes les poesies encloses en aquest volum han estat compostades, quant a la forma de cara a la versificació grega i llatina»,¹²³ també prova el díctic elegíac. Però ho fa a la seva manera. Ja confessa al pròleg: «Quant a la realització de la mètrica, l'autor evità Costa i Llobera que entre nosaltres és qui més ha aportat en aquesta matèria i s'encara amb els originals. I després d'aprendre-hi com Horaci de vegades modificà i fins perfeccionà els versos grecs, cregué que l'única manera de poder fer una mica nostra aquella mètrica, era la de certa modificació. I modificà no suprimint mai cap síllaba, per bé que mudés els peus.»¹²⁴ Així, per als díctics elegíacs deixa el pentàmetre:

— UU / — UU / — // — UU / — UU / —

i es forja un vers que potser el recorda

U — UU — U // — UU — U — U¹²⁵

Per exemple:

La dolor, estimada ha estat de mon ànima sempre;
 ha estat espremuda com un raïm suara.
 La solitud serena em difon el repòs en els membres,
 després d'acabar aquesta feixuga tasca.
 I la calma suau, lluminosa, començ de capvespre,
 a l'íntim ficada sento, bressant la idea.¹²⁶

121. Així ens ho fa constar Gabriel FERRATER, *Pròleg a C. RIBA, Versions de Hölderlin* (Barcelona 1971): «... una versió de *Set poemes de Hölderlin* presentada als Jocs Florals de l'Empordà, que es van fer a Castelló d'Empúries el 1922. (En realitat no es tracta ben bé de set poemes, sinó de cinc poemes sencers i de dos trossos dels *Planys de Menó per Diotima*, titulats tots dos Elegia.)» (p. 5).

122. J. M. LLOVERA, *Epigrames de Marcial (diverses interpretacions rítmiques del pentàmetre)*, «La Veu de Catalunya» (6-VII-1926), p. 6.

123. Fra Xavier d'OLOT, *Esplais* (Barcelona 1932), p. 9.

124. *Op. cit.*, p. 11.

125. *Op. cit.*, p. 12.

126. *Op. cit.*, p. 17, vs. 1-6.

Aquesta solució, vàlida per al sistema de fra Xavier d'Olot, no ho pot ser considerada de cara a d'altres que vulguin emprar el pentàmetre, perquè és completament fora de la tradició.

Carles Riba, que dóna una explicació de com és el díptic elegíac, se cenyeix, a les *Elegies de Bierville*, al model que ja ell mateix havia ofert l'any 1922. Ara, això no és obstacle perquè algun cop se salti la norma: «Qui llegeixi, cooperant com cal a la veu que de lluny el mena, les elegies III i IV, per exemple, sens dubte aprovarà que, en qüestió de ritme, el professor que hi ha en mi hagi cedit discretament al poeta».¹²⁷ Llicència que ell mateix no s'acaba de permetre de bon grat, fins al punt d'arribar-ne a demanar excuses a la Musa:

Èrato, més continguda, perdona l'estrany si l'onada
ara i adés ha saltat sobre els teus nombres severos.¹²⁸

Com en el cas de l'hexàmetre, Martí Inglès¹²⁹ ens dóna les normes per a la construcció rigorosa del pentàmetre, que no transcrivim perquè coincideixen del tot amb les de Riba, que han estat unànimement acceptades.

III. CONCLUSIONS

Hi ha, doncs, una tradició en la poesia catalana que, explorant les mètriques clàssiques, eixampla el ventall de possibilitats dels nostres versos. Naturalment, els anomenats *hexàmetres* i *díptics elegíacs* «catalans» no són equivalents als greco-llatins (hem de tenir en compte que ni tan sols sabem del cert com eren recitats els originals!).¹³⁰ El que s'ha fet en les literatures modernes europees no és més que una aproximació per recordar, remotament, com indicava Costa i Llobera en les primeres temptatives, els ritmes antics. I això, per si sol, ja és una innovació. Ara, només una exploració profunda en el sistema rítmic català ens podria dir si certament és lícit, o no, de parlar d'*hexàmetres* i de *díptics elegíacs* en els casos dels versos que hem exposat. De tota manera, tant si ho és com si no, la tradició catalana referida a aquests metres antics existeix i cal considerar-la deguda a Maragall i a Riba, entorn del qual van anar creixent els autors que ja he assenyalat a la nota 80.

JAUME MEDINA

127. C. RIBA, *Elegies de Bierville* (Barcelona 1968), p. 51.

128. *Op. cit.*, p. 49.

129. Vegeu la nota 114.

130. D. NORBERG, *La récitation du vers latin*, «Bulletin de la Société Neophilologique», LXVI (1965), ps. 496-508.